

GEROVĖS VALSTYBĖS SAMPRATOS IR MATAVIMŲ PROBLEMOS

ARVYDAS GUOGIS, GIEDRĖ SVIRBUTAITĖ-KRUTKIENĖ
MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Autoriai straipsnyje pateikia šiuolaikinius gerovės valstybės sampratos problematikos klausimus, kartu bandydami paanalizuoti dažniau pasitaikančius gerovės valstybių matavimų būdus. Straipsnis skiriamas jau kiek pasiruošusiems ir susipažinusiems su gerovės valstybę tyrinėjančia literatūra skaitytojams bei tiems specialistams, kurie nori drąsiau ir inovatyviau žvilgsniu pažvelgti į gerovės valstybės tyrinėjimo problematiką.

Reikšminiai žodžiai: gerovės valstybė, samprata, sąvoka, matavimai.

ĮVADAS

Teigti, kad gerovės valstybė yra lengvai apibrėžiamas reiškinys tiek moksliniu, teoriniu, tiek ir praktiniu požiūriu, negali niekas. Gerovės valstybės teorija pagal prigimtį pirmiausia yra vaisingas „kairiųjų“, socialdemokratinė intelektualinių ir politinių jėgų, veiklos rezultatas. Nors dešinieji irgi disponuoja savo – liberalios-marginalinės gerovės valstybės – teorija ir po lygiai dalijasi su kairiaisiais korporatyvinės-konservatyvios gerovės valstybės pasiekimais, jie negali nuneigti socialdemokratinės gerovės valstybės sampratos svarbos šios idėjos ir praktikos vystymėsi. „Gerovės valstybė“ nėra tiesiog ekonomika. Tai nėra tiesiog BVP ir pelnas. Tai subalansuotas ekonominio efektyvumo ir socialinio teisingumo rezultatas. Tačiau išreikšti, ar apibrėžti gerovės valstybės teoriją yra sudėtinga (McNaughton, 2011). Pirma, dėl to, kad

valstybinių institucijų administruojama socialinės apsaugos sistema yra paini, kurios retai visas subtilybes išmano netgi šio dalyko specialistai. Tradicinė neoliberalizmo / socialumo priešata pasaulyje irgi nėra išnykusi, o šiais laikais į ją įsiterpia ir aplinkosaugos tematika (Glover ir Granberg, 2020). Gerovės problematikoje pastaruoju metu yra iškilę ir kitokio pobūdžio iššūkių, tokių kaip, pavyzdžiui, bazinių pajamų idėja (Standing, 2017; Coelho, 2020). Ši radikali visų gyventojų pajamų minimumo idėja nesulaukia nei dešiniųjų, nei kairiųjų didesnio pritarimo, nes ji kėsina į sisteminius dalykus – visą sudėtingą gerovės sistemą, prie kurios dirba daug žmonių ir kurie yra susisaistę daugybe įsipareigojimų. Bazinių pajamų sistema pakeistų gerovės valstybės kūrimo uždavinius, pavyzdžiui, Lietuvoje pakeistų „Sodrą“, pakeistų ir savivaldybių socialinės paramos skyrių darbą pašalpų srityje (Guogis, 2020). Valstybei, nevyriausybinėms ir privačioms organizacijoms iš socialinės apsaugos administravimo liktų tik socialinių paslaugų sritis, tačiau ir ji labai svarbi, ypač gyventojams senstant, sergant ir pan. Tačiau pakankamus bazinių pajamų sistemos dydžius pagal dabartinį išsivystymo lygį garantuoti gali tik labiausiai išsivysčiusios valstybės, o ne tokios kaip Vidurio ir Rytų Europos šalys.

Straipsnyje stengiamasi aprėpti šiuolaikinius gerovės valstybės sampratos klausimus bei apžvelgti jos matavimo būdus. Nors autoriai pabrėžia gerovės valstybės istorinės raidos reikšmę ir kai kurių dalykų perimamumo svarbą, pastebi gerovės valstybės koncepcijos ilgalaikiškumą ir pagrįstumą ateičiai ir jos reiškinių ar scenarijų ateities modeliavimui. Didelis dėmesys straipsnyje skiriamas nepasiteisinusioms sąvokoms gerovės valstybei apibūdinti, kartu pagrindžiant tas sąvokas, kurios, autorių nuomone, tinkamos vartoti. Straipsnis yra analitinio apžvalginio pobūdžio, pasižymi aprašomuoju ir lyginamuoju metodais, o jo tikslas – atskleisti gerovės valstybės sampratą šiuolaikinėmis sąlygomis ir pateikti tuos kiekybinius metodus ir charakteristikas, be kurių neįmanoma nagrinėti gerovės valstybių.

GEROVĖS VALSTYBĖS SAMPRATOS KLAUSIMAS

Kalbant apie gerovės valstybės teorijas, reikia atsižvelgti į daugelį kintamųjų ir daugelį aiškinimo schemų, pirmiausia – į tą, kuri sako, kad idealių gerovės valstybių modelių praktikoje neegzistuoja, tačiau atskiros šalys, kaip Švedija, Vokietija ar JAV, labiausiai „priartėja“ prie dar Richardo Titmuso apibrėžtų „idealių“ gerovės valstybių tipų (Titmuss, 1974; Baghirzade, 2020). Ką reikia įvertinti kalbant apie gerovės valstybes? Pirma, gerovės valstybė yra tam tikra socialinės raidos stadija. Vykstant socialinei raidai, susikuria tam tikras visuomenės tipas, kuris dėl gamybos plitimo pasižymi materialine gausa, laisve ir tolerancija, kurią lemia politinis vystymasis. Šis ypatingas visuomenės tipas išplečia valstybės galimybes, ypač tenkinant materialinius piliečių poreikius. Gerovės valstybė apibrėžiama kaip neišvengiamas ryšys su materialine gausa ir pilietinėmis laisvėmis, todėl ji galima tik išsivysčiusioje kapitalistinėje visuomenėje, nes, pavyzdžiui, buvusiose valstybinio socializmo šalyse (Sovietų Sąjungoje, Albanijoje, etc.) pilietinės teisės nebuvo užtikrinamos. Neužtikrinamos jos ir esamose valstybinio socializmo šalyse (Kuboje, Šiaurės Korėjoje, Baltarusijoje). Gerovės valstybę galima apibrėžti ir kaip gyvenimo būdą. Pagal šią interpretaciją gerovės valstybės koncepcija aiškinama asmens elgesiu visuomenėje. Tokių valstybių gyventojai pasižymi individualiu gyvenimo būdu, tačiau pagrindines gyvenimo sąlygas jiems užtikrina visuomenė, kai gyventojai vertina laisvės, lygybės ir solidarumo vertybes. Trečia, dalis žmonių išskiria gerovės valstybių politinę esmę. Jie ją vertina kaip „socialinės ir ekonominės politikos rinkinį“, kai piliečių gerovę sudaro senatvės ir nedarbo pašalpos bei valstybinė sveikatos apsauga. Visų valstybės politikos rūšių sąryšis verčia žmones į gerovės valstybės koncepciją įtraukti bet kokią valdžios (valstybės) politiką. Įtraukus į tokios valstybės koncepciją visus valstybinės politikos aspektus, ji tampa panaši į gerovės valstybę kaip visuomenės vystymosi stadiją. Ketvirta, dalis žmonių daugiausia dėmesio kreipia į valstybės valdymo stilių. Jie teigia, kad per XX amžiaus antrąją pusę beveik visose išsivysčiusiose šalyse vyriausybės labai išplėtė biurokratinį aparatą. Jų nuomone, biurokratinė sistema

yra svarbiausias gerovės valstybės bruožas. Tokios tad yra prielaidos, nuo kurių supratimo reikėtų pradėti aiškintis gerovės valstybės teoriją ir praktiką (Guogis, 2000).

Pasaulinė COVID-19 krizė 2020 metais atskleidė, kad svarbiausias struktūrinis ir funkcinis pasaulio tvarkos elementas išlieka valstybė, kas metodologiškai – teoriškai ir empiriškai – prieštarauja laisvosios rinkos ekonomikos šalininkų teorijoms tiek ekonominiu, tiek ir ideologiniu-politiniu požiūriu. Koronaviruso krizė aiškiai parodė efektyvios valstybės sukūrimo arba jos geros būklės palaikymo būtinybę. Tokiu atveju reikia aptarti Rytų Azijos atžvilgiu vartojamą „vystymosi gerovės“ („developmental welfare“) sąvoką bei ja apibūdinantį reiškinį (Kwon, 2019), kuris įneša šiek tiek painiavos į visą gerovės valstybės problematiką. Kaip žinoma, Rytų Azijos šalys per pastaruosius kelis dešimtmečius ekonomiškai vystėsi itin greitais tempais su dideliu tų valstybių ekonomikos reguliavimu. Tačiau šių šalių, pvz., Kinijos, Honkongo, Taivano, Pietų Korėjos, Singapūro, socialinė plėtra, ypač socialinės apsaugos srityje, tiesiog nesuspėjo su jų sparčiu ekonomikų augimu ir žymiai atsiliko (Yang, 2020). Šių šalių raidai apibrėžti buvo panaudota „vystymosi gerovės“ sąvoka, kuri atspindėjo ekonominių tikslų siekimą socialinių tikslų sąskaita. Šių valstybių atveju galima teigti, kad ekonomikos vystymasis ilgą laiką buvo savitikslis ir neatsižvelgiantis į socialinį žmogaus saugumą nei kokybiškai, nei kiekybiškai. Ekonominės komponentės dominavimą Rytų Azijoje kažkiek atsvertė kultūrinės šių šalių tradicijos, kurios visada pasižymėjo didele specifika. Tačiau ilgą laiką ten nebuvo nei socialinės apsaugos sistemų kaip atitinkamų valstybinių struktūrų („schemų“) įgyvendinimo, nei pakankamo jų finansavimo, dažnai apsiribojant tik profesinio draudimo schemomis. Faktiškai Rytų Azijos šalyse susiformavo atskiri liberalaus-marginalinio modelio atvejai, kurie gerokai skyrėsi nuo liberalaus anglosaksiškojo modelio pirmaisia nevyriausybiniu sektoriaus atsilikimu, labdaros nepakankamumu, silpnesne demokratija arba visišku jos nebuvimu kaip Kinijoje, bet pasižymėjo išsivysčiusiais šeimos ryšiais, kurie nėra stiprioji anglosaksiškojo modelio pusė. Verta pažymėti, kad šeimos ryšiai nėra stiprioji ir skandinaviškojo institucinio universalaus-perskirstomojo gerovės valstybės modelio pusė.

Tradicinės gerovės valstybės tikslas buvo socialinės rizikos eliminavimas arba sumažinimas. Į socialinę riziką vėlgi buvo galima žiūrėti tradiciškai – kaip į senatvę, neįgalumą, motinystę, ligą, bedarbybę, našlystę ir pan. Galima į gerovės valstybę žiūrėti ir šiuolaikiškiau – kaip į globalizacinių rizikų eliminavimą, nes, kažkam pakliuvus į „glokalizacijos“ spąstus, dėl pajamų netekimo, skurdo, nepalankios geografinės gyvenamosios vietos ar netinkamos darbinės veiklos norima padėti vėl reintegruoti į darbo rinką ar kaip kitaip savirealizuoti – ir tam pirmiausia skiriamos valstybės administruojamos priemonės.

Amžių sandūroje mokslinėje ir politinėje apyvartoje atsirado Johno Rodgero nukalta „gerovės visuomenės“ („welfare society“) sąvoka (Rodger, 2000). Ideologiškai nepriimtina, kad neoliberaliai mąstantys žurnalistai, bankų ekspertai, kai kurie politologai tarp „gerovės valstybės“ ir „gerovės visuomenės“ deda lygybės ženklą – tarsi gerovės visuomenę galima būtų sukurti be gerovės valstybės. Remiantis tokia neoliberalia prielaida, „gerovės visuomenės“ kūrimas tampa stichišku, gaivališku reiškiniu – pagal natūralios atrankos principą – kuriant gerovę tik turtingiesiems ir toleruojant jų dominavimą atstumtųjų, marginalinių sluoksnių atžvilgiu. „Gerovės valstybė“ ir „gerovės visuomenė“ nėra tas pats – pirmoji sąvoka yra aiškiai socialiai angažuota, o antroji geriausiu atveju – neutrali vertybine prasme. Įgyvendinant antrosios principą realybėje, dažnai ji tampa socialiai diskriminuojanti ir „išnaudojanti“, ir ne tik marksistinio supratimo prasme. Priešingai, „gerovės valstybės“ sampratoje nėra dviprasmybių, jame nėra ir negali būti tokio nelygybės ir susvetimėjimo laipsnio, koks gali atsirasti stichiškai besiformuojant „gerovės visuomenei“.

„Gerovės ekonomikos“ („economics of well-being“) sąvoka galėjo Lietuvoje tapti dar viena klaidinančia sąvoka visoje „gerovės“ problematikoje (EU2019FI, 2019). Nors „economics of well-being“ susijęs su „welfare state“ („gerovės valstybe“), tai nėra tapatūs dalykai nei objekto, nei turinio, nei funkcijų prasme. Pabrėžtina, kad Lietuvos Respublikos Seimas pritarė ekspertams geriau vartoti „gerbūvio ekonomikos“ sąvoką, kuri nesikėsintų į „gerovės valstybės“ supratimą, bet galėtų būti ir jos pagrindas. „Gerbūvio ekonomika“ tinka visiems dosnesnės ekonomikos

atvejams – tarp jų ir „gerovės valstybės“. Tačiau svarbu tai, kad „gerovės valstybė“, papildomai „gerbūvio ekonomikai“, apima ir 17 darnaus vystymosi („sustainable development“) tikslų – ne tik „ekonominių“, bet ir „socialinių“ bei „aplinkosauginių“ aspektus, kurie pasaulyje tiesiog privalo vaidinti svarbesnį vaidmenį negu iki šiol (Žičkienė, Guogis ir Gudelis, 2019).

COVID-19 krizės atveju CNN televizijoje ir kitose Vakarų žiniasklaidos priemonėse figūravo dar viena panaši sąvoka – „wellness“, kurią reikėtų versti ne kaip „gerovės“, bet labiau kaip „sveikatingumo“ ar „geros savijautos“ sąvoką, reiškiančią gerą fizinę ir psichinę žmogaus būseną (CNN Health, Wellness, 2020). Koronaviruso gi krizės metu žmogui dažnai dėl saviizoliacijos ar fizinio atstumo palaikymo atsiranda nepageidaujamas psichologinis-moralinis ar fizinis diskomfortas, kuris gali persiduoti ir socialiniams santykiams platesniu mastu. Tarp „wellness“ ir „welfare state“ („gerovės valstybės“) irgi negalima dėti lygybės ženklo, nes „gerovės valstybė“ apima labiau socialinio-ekonominio pobūdžio klausimus, kuriuos būtina spręsti socialinės nelygybės ir skurdo mažinimo atvejais, pirmiausia – pasitelkiant valstybinių institucijų žingsnius, o kaip papildomas priemonės – ir nevyriausybių bei privačių organizacijų veiklą.

Nors gerovės valstybės samprata, bėgant laikui, transformuojasi, jos karkasas ir pagrindiniai bruožai išlieka nepakitę dar nuo praėjusio amžiaus 8-ojo dešimtmečio anglų sociologo Richardo Titmuso darbų bei 1990 metais pasirodžiusios danų sociologo ir politologo Gøstos Esping-Anderseno knygos „Trys gerovės kapitalizmo pasauliai“, kurioje jis taikė „gerovės režimų“ sąvoką (Esping-Andersen, 1990). Šiuose darbuose „gerovės valstybės“ pagrindas atskleistas pirmiausia socialinės apsaugos srityje, tik vėliau kiti tyrėjai „gerovės valstybės“ sampratą išplėtė į švietimo, sveikatos apsaugos, būsto politikos ir kultūros sritis. Metodologiškai „gerovės valstybės“ problematika visada pirmiausia remdavosi kiekybiniu ir kokybiniu valstybinės socialinės apsaugos išsivystymo laipsniu – pagal tai ji buvo suskirstyta į tris pagrindinius „gerovės valstybės“ modelius. Vėliau šie modeliai buvo išplėsti iki penkių – jau susiformavusį Pietų Europos (Viduržemio) ir dar besiformuojantį Vidurio

bei Rytų Europos gerovės valstybių modelius. Dėl objektyvumo verta pažymėti, kad yra autorių – tiek užsienyje, tiek ir Lietuvoje (pavyzdžiui, Marius Skuodis, 2009, iš dalies – Svirbutaitė-Krutkienė ir Dužinskas, 2018), kurie teigia, kad Vidurio ir Rytų Europoje formuojasi bent keli tarpusavyje gana skirtingi gerovės valstybių modeliai.

GEROVĖS VALSTYBĖS MATAVIMŲ PROBLEMOS

Nors gerovės valstybės, jų analizė mokslinėje literatūroje dažnai sutinkama, populiarai ir aktuali tema, sulaukianti didelio tyrėjų ir mokslininkų susidomėjimo, neegzistuoja visuotinai pripažintas, plačiai taikomas gerovės apskaičiavimo metodas. Tai reiškia, jog mokslinėje bendruomenėje nėra bendro sutarimo, kokie veiksniai, kriterijai leistų identifikuoti gerovės valstybę, tai yra tam tikrą valstybę įvardyti kaip gerovės valstybę ar nustatyti, o galbūt išreikšti skaičiais, kiek konkrečiai valstybei trūksta iki kažkokios ribos, atskaitos taško, kai valstybė taps gerovės valstybe. Tokių kriterijų įvardijimas ir pagrįstas nustatymas leistų ne tik lengviau identifikuoti gerovės režimo egzistavimo faktą, bet suteiktų ir visas trūkstamas galimybes detaliam bei argumentuotai palyginti skirtingas gerovės valstybes tarpusavyje.

A. Deacon ir D. A. Sotiropoulos (Pop-Radu ir Ulici-Ciupac, 2016), lygindami ir grupuodami gerovės modelius, naudoja šešis kintamuosius: ekonomikos vystymąsi, darbo klasės mobilizaciją, išsilavinimo ir politikos įtaką, autoritarinį palikimą, revoliucinio proceso pobūdį ir pereinamąjį poveikį („transitional impact“). Tuo tarpu D. Mitchell išskyrė penkis esminius elementus, leidžiančius lyginti gerovės sistemas. Tai – politika, sąnaudos, gamyba, išmokų operacijos ir rezultatai (Pop-Radu ir Ulici-Ciupac, 2016). I. Pop-Radu ekonomikos augimą nurodė kaip svarbiausių indikatorių, leidžiantį ne tik grupuoti valstybes pagal joms būdingus panašius bruožus, bet ir palyginti jas tarpusavyje (Pop-Radu, 2014). Ekonomikos augimas matuojamas pagal eksportą, nedarbą, biudžeto deficitą, taupymo planus ir kt. A. Šileika ir J. Paškevičiūtė teigia, jog lyginant gerovės valstybes svarbiausias indikatorius yra gerovės valstybę formuojantys socialiniai-ekonominiai procesai (Šileika ir Paškevičiūtė,

2013). Šie procesai turėtų būti analizuojami dialektiškai, atsižvelgiant į jų vystymosi ir kūrimo kontekstą. Kaip konkretesnį ir labiau apskaičiuojamą rodiklį galima pasitelkti gyvenimo lygį šalyje, kurį lemia vidutinis darbo užmokestis, socialinės išmokos, vidutiniškai tenkančios vienam gyventojui, bei nedarbo lygis šalyje. Galima pastebėti, kad dauguma autorių siūlo gerovės valstybes lyginti ir vertinti naudojant ganėtinai abstrakčius indikatorius / kriterijus (pavyzdžiui, procesus, įtaką, poveikį ir pan.), kurie gali būti plačiai interpretuojami, o jų vertinimas dažnai priklauso ir nuo autoriaus subjektyvių pažiūrų ar įsitikinimų.

Gerovės matavimas yra būtinas formuojant ekonominę ir socialinę politiką bei vertinant jos (ne)sėkmę. Egzistuoja skirtingi požiūriai, kuriais remiantis vertinama (tiek individų, tiek nacionalinių valstybių) gerovė, nes skirtingos ekonominės mokyklos turėjo įtakos ekonominės gerovės supratimui. Štai klasikinės ekonominės mokyklos kūrėjai A. Smith ir D. Ricardo vieninteliu gerovės matavimo instrumentu laikė pinigus, teigdami, kad visuomenės gerovės lygis yra tiesiogiai proporcingas visuomenės turtui. Gerovės augimas buvo suprantamas kaip gėrybių kiekio, tenkančio vienam gyventojui, didėjimas. Įvykus „ribinio naudingumo revoliucijai“, įsivirtino neoklasikinė ekonomikos mokykla, kuri gerovės matavimą grindė skirtingais gamybos veiksniais (darbu, kapitalu). Neoklasikinė teorija suteikė pagrindą įvertinti, kaip, esant kainų ir pajamų pokyčiui, keičiasi gerovė individualiu lygmeniu (Roberts, 2008). Galima teigti, kad pastangos empiriškai įvertinti gerovę prasidėjo būtent nuo bandymo išmatuoti svarbiausią indėlį – pajamas, kurios gali būti suprantamos dviem būdais – individualiu (asmens galimybės nusipirkti vartojimą šiandien arba taupant – rytoj) bei nacionaliniu (skaičiuojama kaip visos pajamos, mokamos už gamybos veiksnius ekonomikoje) lygmenimis. Pajamų rodikliai individualiu ar nacionaliniu lygmenimis sujungia daugybę skirtingų prekių ir paslaugų rūšių, naudojant rinkos kainą kaip svorį. Nacionalinės pajamos taip pat sujungia atskirų vienetų pajamas į vieną „socialinį“ pajamų srautą.

Taigi pajamų rodiklių taikymas vertinant gerovę apeliuoja į neoklasicinę gamybos, vartojimo ir bendrosios pusiausvyros teoriją, kuri daro prielaidą, kad pavieniai namų ūkiai ir įmonės maksimaliai padidina

naudingumą ir pelną esant biudžeto ir gamybos apribojimams konkurencinėje aplinkoje (Roberts, 2008). Teigiama, kad namų ūkiai teikia pirmenybę sąnaudoms („inputs“) (pvz., prekės, paslaugos, laisvalaikis), kurioms nustatomas gerovės lygis, tenkinantis tam tikras matematinės savybes, o šie pasirinkimai reiškia naudingumo funkcijos egzistavimą. Tačiau, naudojant pajamas kaip gerovės matavimo rodiklį, kyla filosofinių ir metodologinių iššūkių – lyginti asmeninę gerovę neteisinga, nes naudingumas yra subjektyvus matas. Taigi neoklasikinė teorija gali būti pagrindas susumuojant individualias nuostatas į bendruomenės preferencijas, tačiau toks apibendrinimas negali padėti įvertinti socialinės gerovės lygio.

Dalis mokslininkų gerovės matui apibrėžti naudoja subjektyvius ir objektyvius asmenų darbo ir gyvenimo sąlygų rodiklius, dažnai juos skirstydami į valstybių gyvenimo ir individualių asmenų gyvenimo kokybę, kai gyvenimo kokybė siejama su skurdo problematika. Įprastai teigiama, kad namų ūkis kenčia skurdą, jeigu jo pajamos yra žemiau tam tikro ribinio taško (Van Praag ir Frijters, 1999). Toks ribinis taškas gali būti apibrėžiamas keliais būdais, tačiau dažniausiai kaip „baziniai poreikiai“, kurie apskaičiuojami kaip išlaidos, reikalingos prekių krepšeliui, kurį tyrėjai laiko gyvybiškai svarbiu asmeniui, įsigyti. Dažnai toks ribinis taškas apskaičiuojamas ir kaip tam tikras procentas nuo vidutinių pajamų šalyje. Tokie skaičiavimai grįsti prezumpcija, kad asmenų, kurie nesiekia ribinio taško, gerovės lygis ir jos teikiamas naudingumas yra žemas.

Reikėtų pabrėžti, kad gerovė gali būti išreikšta ir apibrėžta bent dviem būdais: arba kaip socialinės politikos dalis, skirta padėti bedarbiams, vargšams, ligoniams, pagyvenusiems ir jauniems žmonėms, arba kaip subjektyvi patirtis ar jausmas apie savo ekonominę ir socialinę padėtį (Schuller, 2014). Socialinė politika priklauso ne tik nuo šalies politinės ideologijos, bet ir nuo išteklių, kurie skiriami skirtingiems gerovės politikos aspektams. Subjektyvi piliečių patirtis, susijusi su jų asmenine gerove, priklauso ne tik nuo jų materialinės padėties, bet ir nuo kitų veiksnių. Dar 1970-aisiais metais Leydeno universiteto (Nyderlandai) mokslininkai sukūrė konceptą, kuriuo siekė išmatuoti gerovę.

Vadinamasis Leydeno požiūris pirmiausia buvo nukreiptas į pajamų vertinimą, bet vėliau buvo išplėstas, įtraukiant amžių, išsilavinimą ir kt. (Van Praag ir Frijters, 1999). Siekiant eliminuoti „dirbtinai“ nustatytą ribinį tašką, individai buvo prašomi patys nustatyti savo pajamų lygį, suteikiant jam žodines etiketes, tokias kaip „geras“, „blogas“, „pakankamas“ ir kt. Tuomet tokios žodinės etiketės buvo paverčiamos skaitiniais įvertinimais. Taip buvo įrodyta, kad gerovės identifikavimas pajamų įvertinimo būdu reiškia kur kas daugiau nei vien tik „juoda ir balta“, o subjektyvus individo gerovės įsivertinimas ir suvokimas gali labai skirtis nuo trečiųjų asmenų įvertinimo. Pabrėžtina, kad daugelis ekonomistų laikosi nuomonės, jog individualus gerovės vertinimas yra ginčytinas, nes gerovės palyginimas tarp atskirų asmenų gerovės ar netgi gerovės priemonių derinių yra visiškai nepagrįstas, nes tai panaikina statistinio požiūrio tikslumą ir metodologinį nuoseklumą (Deaton, 2016).

Atsižvelgiant į tai, matuojant gerovę, vis dažniau peržengiamas makroekonominis lygmuo (naudojant BVP kaip pagrindinį matą), o ilgainiui įtraukiami ir kiti matai, tokie kaip pajamų pasiskirstymas, socialinių išmokų lygis, gyvenimo trukmė, politinio stabilumo rodikliai, pilietinė laisvė, išsilavinusios populiacijos dalis ir kt. (Čiegis ir Kozlovskij, 2011). Šie kintamieji yra svarbūs siekiant nustatyti, įvertinti ir analizuoti tiek individų, tiek valstybės gerovės lygį, tačiau pati gerovė, remiantis šiais kintamaisiais, nėra matuojama (Van Praag ir Frijters, 1999). Pavyzdžiui, ar gyvenimo kokybė labiau pagerėja, kai valstybėje 1 proc. padaugėja išsilavinusių asmenų, ar kai 1 proc. išauga pilietinė laisvė? Natūralu, kad mokslinėje bendruomenėje kyla daug ginčų, kaip sujungti visus kintamuosius ir kokį svorį kuriam suteikti, siekiant įvertinti ir apskaičiuoti gyvenimo kokybės indeksą.

Galima daryti išvadą, kad gerovė neturi būti apibrėžta kaip vienmatis rodiklis (kaip, pavyzdžiui, BVP), bet labiau kaip sudėtinis, skirtingus kintamuosius jungiantis matas. Dėl šios priežasties atsiranda sudėtiniai socialiniai rodikliai, kuriais siekiama įvertinti gerovę. Pavyzdžiui, kaip gerovės rodiklis populiarumo įgauna Jungtinių Tautų vystymo programos („United Nations Development Programme“) žmogaus socialinės raidos indeksas („Human Development Index“), kurį sudaro skirtingi

komponentai, susiję su sveikata, švietimu, BVP ir kt. Darnių plėtros sprendimų tinklas („Sustainable Development Solutions Network“) siūlo skaičiuoti laimės indeksą, atsižvelgiant į gyvenimo trukmę, laisvę, korupcijos lygį, socialinę paramą ir kt. Pasitelkus Vokietijoje įsikūrusio „Bertelsmann“ fondo surinktus kiekybinius ir kokybinius duomenis, skaičiuojamas socialinio teisingumo indeksas, kuris grindžiamas skurdo prevencija, švietimu, patekimu į darbo rinką, socialine sanglauda, sveikata, santykiu tarp kartų ir kt. Švedijos ekonomistas M. Olssonas siūlo gerovės indeksą, apimančią gamybą, gyvenimo trukmę ir aplinką. Rodiklį sudaro BVP, numatomos gyvenimo trukmės, taršos, potencialios darbo jėgos, žmogiškojo kapitalo, tyrimų ir plėtros išlaidų vienas gyventojui, galimybės gauti informacines ir komunikacines technologijas komponentai (Schuller, 2014). Tokie daugiamačiai ir iš skirtingų komponentų sudaryti rodikliai yra patikimesni, tačiau neišvengiamai susiduriama su dviem iššūkiais: kaip sudėti skirtingus kintamuosius į vienmatį rodiklį ir kokį svorį priskirti kiekvienam komponentui.

Bandyamas sudėti visus gerovę apibrėžiančius kintamuosius pri-lygsta vadinamajam „obuolių lyginimui su apelsiniais“. Pačią socialinę politiką galime apibrėžti ir pagal principus, ir pagal tikslus (pavyzdžiui, socialinis teisingumas, laisvė, skurdo panaikinimas) ir (arba) metodus bei būdus (pavyzdžiui, ekonominė politika, perskirstomoji politika). Atitinkamai matuoti ir lyginti tarpusavyje reikėtų arba pastangas, ar kitaip – sąnaudas („inputs“), arba rezultatus („outcomes“). Šiuo atveju

1 pav. Gerovės valstybės sąnaudos ir rezultatai

pastangos suprantamos kaip ir kiek daug išleidžiama socialinei politikai. Tam apskaičiuoti naudojami agreguoti (suvestiniai) rodikliai (pvz., socialinėms programoms skirtų išlaidų suma, kaip procentas nuo BVP) ir išskaidomi rodikliai (išlaidos kelioms skirtingoms socialinių programų grupėms). Rezultatai suprantami kaip pasiekta sėkmė pagal socialinius rodiklius, pavyzdžiui, įvertinus skurdo lygį, socialinės atskirties rodiklį, Gini koeficientą (nelygybės rodiklį), nedarbo lygį ir pan.

Kiekviena valstybė susiduria su iššūkiu, kaip teisingai paskirstyti išteklius, garantuojant efektyviausią jų panaudojimą ir užtikrinant gerovę savo piliečiams. Paprasčiausia prasme, sąnaudos suprantamos kaip gerovės politikos sričių (socialinės apsaugos, švietimo, sveikatos apsaugos) finansavimas. Gerovės politikų finansavimo kriterijus suprantamas kaip valstybės išlaidos kiekvienai politikos sričiai, skaičiuojant kaip procentą nuo šalies BVP. Tuo tarpu rezultatai apima ekonominę aplinką (nedarbo lygį, emigraciją, minimalų darbo užmokestį ir kt.) bei gyvenimo lygį (perkamąją galią, pajamų nelygybę, skurdo rizikos lygį ir kt.). Prie gyvenimo lygio gali būti priskirti ir gerovės skaičiavimo indeksai, jungiantys skirtingus kintamuosius, pavyzdžiui, Laimės indeksas, Socialinio teisingumo indeksas ir kt.

Svarbi gerovės valstybės problema yra dekomodifikacijos problema ir jos iškėlimo išdavoje danų sociologo ir politologo G. Esping-Anderseno sukonstruotas dekomodifikacijos indeksas (Esping-Andersen, 1990). Dekomodifikacijos problema bendriausia prasme reiškia žmogaus priklausomybės / nepriklausomybės nuo rinkos problemą, o pagal tai kiekybiškai galima pagrįsti ir gerovės valstybių modeliavimą, jas sugrupuojant į atskirus tipus. Dekomodifikacijos lygį parodo kelios dimensijos – pirma, tai gyventojų galimybė gauti socialines išmokas, kitais žodžiais tariant, gyventojų „prieinamumas prie socialinių išmokų ir socialinių paslaugų“. Kita dimensija, aiškinantis dekomodifikacijos problemą, yra pajamų atstatymo normos problema, t. y. išmokos santykis su buvusiu atlyginimu ar šalies pragyvenimo minimumu. Trečia, ypatingos reikšmės turi socialinių teisių spektras – kuo jis platesnis ir įvairesnis, juo jis labiau garantuoja socialines teises. Institucinio socialdemokratinio gerovės valstybės modelio taikymo atvejais socialinės teisės užtikrinamos

plačiausiai ir intensyviausiai, antroje vietoje pagal socialinių teisių užtikrinimą būtų korporatyvinio-konservatyvaus, arba „bismarkinio“ modelio, siekusios gerovės valstybės. Mažiausių socialinių teisių pavyzdžiai būtų liberalųji-marginalinį modelį įgyvendinusios valstybės, taip pat šio modelio kryptimi ilgą laiką „dreifavusios“ „bismarkinio“ modelio postkomunistinės valstybės. Savotiška socialinių teisių išraiška pasižymėtų gerovės valstybės vystymosi metu pasiekiamas kontroversiškas kraštutinis jos atsisakymo ir nuneigimo būdu – garantuojant visiems gyventojams bazines išmokas, nepriklausomai nuo jų gavimo priežasties, kaip buvo įgyvendinama tradicinėje gerovės valstybėje. G. Esping-Andersen empiriškai pagrindė kiekybinio gerovės valstybių suskirstymo pagal dekomodifikacijos lygį galimybes ir sukūrė šiam tikslui dekomodifikacijos indeksą. Tam jis paėmė ir palygino senatvės pensijas, ligos ir nedarbo išmokas. Pvz., senatvės pensijų dekomodifikacijai apskaičiuoti jis panaudojo penkis kintamuosius: 1) minimalią pensijų atstatymo normą (pensijos dydžio procentą nuo buvusio atlyginimo), 2) vidutinę pensijos atstatymo normą vienam asmeniui, 3) minimalų draudimo stažą, 4) individų mokamą pensijų dalį (kokią pensijų draudimo rūšies pajamų dalį sudaro apdraustųjų įmokos). Šie keturi kintamieji sudedami ir dauginami iš 5) asmenų (procento), sulaukusių pensinio amžiaus ir gaunančių pensiją („the take-up-rate“) dalies. Ligos ir nedarbo išmokų atveju procedūra yra beveik tokia pati, išskyrus atskiras išimtis: čia įtraukiama tik išmokų atstatymo norma (neto), praleidžiama 4 dalis (individų mokama pensijų dalis – kokią pensijų draudimo rūšies pajamų dalį sudaro apdraustųjų įmokos) ir įtraukiamas laukimo periodas (dienų skaičius), po kurio būtų gaunamos išmokos, ir savaičių skaičius, per kurias buvo mokamos išmokos (Esping-Andersen, 1990; Guogis, 2000).

IŠVADOS

Pasaulinė COVID-19 krizė 2020 metais atskleidė, kad svarbiausias struktūrinis ir funkcinis pasaulio tvarkos elementas išlieka valstybė, o tai metodologiškai – teoriškai ir empiriškai – prieštarauja laisvosios rinkos

ekonomikos šalininkų teorijoms tiek ekonominiu, tiek ir ideologiniu-politiniu požiūriu. Koronaviruso krizė aiškiai parodė efektyvios valstybės sukūrimo arba jos palaikymo geros būklės būtinybę.

Gerovės valstybė suprantama keturias būdais – kaip socialinės raidos stadija, gyvenimo būdas, politinė esmė ar valstybės valdymo stilius.

Apibrėžiant gerovės valstybę netinka vartoti „vystymosi gerovės“ („Developmental welfare“), „gerovės visuomenės“ („Welfare society“), „gerovės ekonomikos“ („Economics of well-being“), „gerovės“ („Wellness“) sąvokas, nes jos ne tik kad nevisiškai išreiškia gerovės valstybės esmę, bet, pavyzdžiui, „vystymosi gerovės“ sąvoka gali pasiūlyti priešingą gerovės valstybei vystymosi kelią, o „gerovės visuomenės“ kūrimo atveju gali būti neutrali vertybine prasme, kai gali skatinti hipertrofuotą, neoliberalų globalizuotos laisvės visuomenės modelį, kuris socialine prasme yra atsidūręs aklavietėje. „Gerovės ekonomikos“ („Economics of Well-being“) ir „gerovės“ („Wellness“) sąvokoms trūksta išbaigtumo, nes, pirmu atveju, sąvoka atspindi tik ekonomiką, o antru atveju – tik fizinę ir psichologinę žmogaus būseną.

Deacon ir D. A. Sotiropoulos, lygindami ir grupuodami gerovės modelius, naudoja šešis kintamuosius: ekonomikos vystymąsi, darbo klasės mobilizaciją, išsilavinimo ir politikos įtaką, autoritarinį palikimą, revoliucinio proceso pobūdį ir pereinamąjį poveikį.

D. Mitchell išskyrė penkis esminius elementus, leidžiančius lyginti gerovės sistemas. Tai – politika, sąnaudos, gamyba, išmokų operacijos ir rezultatai.

Galima teigti, kad pastangos empiriškai įvertinti gerovę prasidėjo būtent nuo bandymo išmatuoti svarbiausią indėlį – pajamas, kurios gali būti suprantamos dviem būdais – individualiu (asmens galimybės nusipirkti vartojimą šiandien arba taupant – rytoj) ir nacionaliniu (skaičiuojama kaip visos pajamos, mokamos už gamybos veiksmus ekonomikoje) lygmenimis.

Įprastai teigiama, kad namų ūkis kenčia skurdą, jeigu namų ūkio pajamos yra žemiau tam tikro ribinio taško. Toks ribinis taškas gali būti apibrėžiamas keliais būdais, tačiau dažniausiai kaip „baziniai poreikiai“, kurie apskaičiuojami kaip išlaidos, reikalingos prekių krepšeliui, kurį

tyrėjai laiko gyvybiškai svarbiu asmeniui, įsigyti. Dažnai toks ribinis taškas apskaičiuojamas ir kaip tam tikras procentas nuo vidutinių pajamų šalyje. Tokie skaičiavimai pagrįsti prezumpcija, kad asmenų, kurie nesiekia ribinio taško, gerovės lygis ir jos teikiamas naudingumas yra žemas.

Naudojant pajamas kaip gerovės matavimo rodiklį, kyla filosofinių ir metodologinių iššūkių – lyginti asmeninę gerovę neteisinga, nes naudingumas yra subjektyvus matas. Taigi neoklasikinė teorija gali būti pagrindas susumuojant individualias nuostatas į bendruomenės preferencijas, tačiau toks apibendrinimas negali padėti įvertinti socialinės gerovės lygio.

Svarbi gerovės valstybės problema yra dekomodifikacijos problema ir jos iškėlimo išdavoje danų sociologo ir politologo G. Esping-Anderseno sukurtas dekomodifikacijos indeksas. Dekomodifikacijos problema bendriausia prasme reiškia žmogaus priklausomybės / nepriklausomybės nuo rinkos problemą, o pagal tai kiekybiškai galima pagrįsti ir gerovės valstybių modeliavimą, jas sugrupuojant į atskirus tipus.

Vadinamasis Leydeno požiūris pirmiausia buvo nukreiptas į pajamų vertinimą, tačiau vėliau buvo išplėstas, įtraukiant amžių, išsilavinimą ir kt. Siekiant eliminuoti „dirbtinai“ nustatytą ribinį tašką, individų buvo prašoma patiems nustatyti savo pajamų lygį, suteikiant jam žodines etiketes, tokias kaip „geras“, „blogas“, „pakankamas“ ir kt. Tuomet tokios žodinės etiketės buvo paverčiamos skaitiniais įvertinimais. Taip buvo įrodyta, kad gerovės identifikavimas pajamų įvertinimo būdu reiškia kur kas daugiau nei vien tik „juoda ir balta“, o subjektyvus individo gerovės įsivertinimas ir suvokimas gali labai skirtis nuo trečiųjų asmenų įvertinimo.

Galima daryti išvadą, kad gerovė neturi būti apibrėžta kaip vienmatis rodiklis (kaip, pavyzdžiui, BVP), bet labiau kaip sudėtinis, skirtingus kintamuosius jungiantis matas. Dėl šios priežasties atsiranda sudėtiniai socialiniai rodikliai, kuriais siekiama įvertinti gerovę. Pavyzdžiui, kaip gerovės rodiklis populiarumo įgauna Jungtinių Tautų vystymo programos („United Nations Development Programme“) žmogaus socialinės raidos indeksas („Human Development Index“), kuri sudaro skirtingi

komponentai, susiję su sveikata, švietimu, BVP ir kt. Darnių plėtros sprendimų tinklas („Sustainable Development Solutions Network“) siūlo skaičiuoti laimės indeksą, atsižvelgiant į gyvenimo trukmę, laisvę, korupcijos lygį, socialinę paramą ir kt. Pasitelkus Vokietijoje įsikūrusio „Bertelsmann“ fondo surinktus kiekybinius ir kokybinius duomenis, skaičiuojamas socialinio teisingumo indeksas, kuris grindžiamas skurdo prevencija, švietimu, patekimu į darbo rinką, socialine sanglauda, sveikata, santykiu tarp kartų ir kt.

Švedijos ekonomistas M. Olssonas siūlo gerovės indeksą, apimančią gamybą, gyvenimo trukmę ir aplinką. Rodiklį sudaro BVP, numatomos gyvenimo trukmės, taršos, potencialios darbo jėgos, žmogiškojo kapitalo, tyrimų ir plėtros išlaidų vienam gyventojui, galimybės gauti informacines ir komunikacines technologijas komponentai.

Daugiamačiai ir iš skirtingų komponentų sudaryti rodikliai yra patikimesni, tačiau neišvengiamai susiduriama su dviem iššūkiais: kaip sudėti skirtingus kintamuosius į vienmatį rodiklį ir kokį svorį priskirti kiekvienam komponentui.

LITERATŪRA

1. Baghirzade, N. (2020). Varieties of Capitalism and Welfare. *SEA – Practical Application of Science*, Vol. VIII, Issue 23(2), 163–168.
2. *CNN Health Wellness*. (2020). Prieiga per internetą: <https://edition.cnn.com/specials/health/wellness>.
3. Coelho, J. (2020). *Universal Basic Income and Skill-Biased Technological Change*. MPRA Paper No. 99195.
4. Čiegis, R., Kozlovskij, V. (2011). Ekonominės gerovės matavimo makroekonominių rodiklių sistema. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, 3(27).
5. Deaton, A. (2016). Measuring and Understanding Behavior, Welfare, and Poverty. *American Economic Review*, 106(6).
6. Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.

7. EU2019FI. (2019). *Economy of Wellbeing in the EU: People's Wellbeing Fosters Economic Growth*. Prieiga per internetą: <https://eu2019.fi/en/backgrounders/economy-of-wellbeing>.
8. Glover, L., Granberg, M. (2020). Emerging Political Considerations – in book. *The Politics of Adapting to Climate Change*. London: Palgrave.
9. Guogis, A. (2020). „Gerovės valstybė“ – kaip nepaprasta teorija ir praktika. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/verslas/nuomones/arvydas-guogis-geroves-valstybe-kaip-nepaprasta-teorija-ir-praktika.d?id=84534795>.
10. Guogis, A. (2000). *Socialinės politikos modeliai*. Vilnius: Eugrimas.
11. Kwon, H. (2019). Korea's Transition from the Developmental to the Universal Welfare State. In Stein Kuhnle, Per Selle, Sven E. Olsson Hort (eds.), *Globalizing Welfare. An Evolving Asian-European Dialogue*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
12. Mc Naughton, N. (2011). The Welfare State. In *Understanding British and European Political Issues*. Manchester: Manchester University Press.
13. Pop-Radu, I. (2014). The European Welfare Model. Is Romania a Welfare State?! *Economic Sciences*, 7(56).
14. Pop-Radu, I., Ulici-Ciupac, M. L. (2016). Romania Within the European Welfare Models. Prieiga per internetą: <http://www.mbf-eu.info/Files/ef9c1a37-;3372-42ce-8440-291e53d5f801>.
15. Roberts, B. (2008). Measuring Welfare. In K. Banaian, B. Roberts (eds.), *The Design and Use of Political Economy Indicators*. New York: Palgrave Macmillan.
16. Rodger, J. J. (2000). *From a Welfare State to a Welfare Society: The Changing Context of Social Policy in a Postmodern Era*. London: Macmillan.
17. Schuller, B. J. (2014). Is GDP a Suitable Indicator of Welfare? How to Define and Measure Welfare. *Applied Economics: Systematic Research*, 8(2).
18. Skuodis, M. (2009). Naujųjų Europos Sąjungos valstybių gerovės režimų vieta tradicinių Europos socialinių modelių tipologijoje. *Filosofija. Sociologija*, 2, 130–143.
19. Standing, G. (2017). *Basic Income: a Guide for the Open-Minded*. New Haven: Yale University Press.
20. Svirbutaitė-Krutkienė, G., Dužinskas, R. (2018). Pokomunistinių valstybių socialiniai modeliai. *Socialinis ugdymas*, 50(3), 6–22.
21. Titmuss, R. M. (1974). *Social Policy: An Introduction*. Brian Abel-Smith, Kay Titmuss (eds.). London: Allen and Unwin.
22. Van Praag, B. M. S., Frijters, P. (1999). The measurement of welfare and well-being: the Leyden approach. In E. Diener, Kahneman, N. Schwarz

- (eds.), *Well-being: the foundations of hedonic psychology*. New York: Russell Sage Foundation.
23. Yang, J. (2020). *The Small Welfare State: Rethinking Welfare in the US, Japan and South Korea*. Cheltenham: Edward Elgar.
24. Žičkienė, S., Guogis, A., Gudelis, D. (2019). Darnaus vystymosi teorinė samprata ir jos praktinė reikšmė. *Tiltai*, 82(1), 108–123.

ARVYDAS GUOGIS, GIEDRĖ SVIRBUTAITĖ-KRUTKIENĖ

THE PROBLEMS OF THE NOTION OF WELFARE STATE AND ITS MEASUREMENTS

SUMMARY

The article seeks to cover modern issues of the notion of the welfare state and to review its measurement methods. Although the authors emphasize the importance of the historical development of the welfare state and the importance of the succession of some things, they note the longevity and validity of the concept of the welfare state for the future and for modeling the future of its phenomena or scenarios. In the article, the authors present contemporary issues of the notion of the welfare state, while trying to analyze the more common ways of measuring welfare states. The article pays close attention to the failed concepts to describe the welfare state, while substantiating those terms that the authors believe are appropriate to use. The article is of the analytical review type, characterized by descriptive and comparative methods, and its aim is to reveal the notion of the welfare state in modern conditions and to present those quantitative methods and characteristics without which the analysis of welfare states is impossible. The article is intended for readers who are already somewhat prepared and acquainted with the literature researching the welfare state, and for those specialists who want to look at the issues of welfare state research with a bold and innovative look.

Keywords: welfare state, notion, concept, measurements.